

När det judiska tar plats

Stora synagogan i Stockholm 150 år

BOKRECENSION

DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.109162>

Jag må bo mitt ibland dem. Stockholms stora synagoga 150 år, projektledare och redaktör: Marina Burstein, bildredaktör, grafisk form och foto: Karl Gabor (Stockholm: Hillelförlaget/Judiska församlingen i Stockholm, 2020). 203 sidor.

Hur kan man som minoritet ta plats bland majoritetsbefolkningen? Det är en övergripande fråga som återkommer i de olika uppsatserna i jubileumsvolymen som 150 sedan stora synagogan i Stockholm invigdes. Man kan göra det genom att vara synlig i en stad, genom att uppföra en vacker byggnad som bidrar till stadens arkitektur men också genom att skapa en mötesplats där många olika förståelser av det judiska kan samexistera.

Boken är en synnerligen vacker volym med fantastiska foton och smakfull grafisk formgivning och kommer säkerligen att bli en uppskattad presentbok i judiska/historiska/religionsvetenskapliga sammanhang under kommande år.

Boken består av 15 tematiska artiklar, interfolierade med skönlitterära ögonblicksbilder av livet i synagogan, författade av Samuel Adler. Dessutom ger Lena Posner Körösi, tidigare ordförande för Judiska församlingen i Stockholm, en personlig skildring av president Obamas besök i synagogan 2013 medan sångerskan Anne Kalmering

Josephson berättar om när hon var den första flickan som i samband med sin bat mitzvah 1973 fick kantillera haftaratexten i synagogan, allt medan flera i församlingen reste sig och gick när de hörde hennes röst.

Ämnena som behandlas visar på en stor bredd i anslaget:

Vad är en synagoga? Den frågan diskuterar Natalie Lantz, som är doktorand i hebreiska bibelns exegetik, genom att diskutera synagogainstitutionens framväxt i den antika världen, och de gamla rötter som många av synagogans funktioner har: en plats för bön, studier och gemenskap.

Flera artiklar kontextualiserar synagogan och dess verksamhet i relation till andra historiska strömningar och händelser. Historikern Carl Henrik Carlsson länkar byggandet av den nya synagogan till den långa vägen till

fulla medborgerliga rättigheter för judiska svenskar, en process som inleddes med avskaffandet av judereglementet 1838. Journalisten Nathan Shachar startar historien ännu tidigare, från Aron Isaacs och de första judarnas ankomst till Sverige 1774, via olika tillfälliga gudstjänstlokaler och synagogan i Gamla stan (numera Judiska museet) under nästan ett sekel fram till stora synagogans invigning. Historikern Pontus Rudberg diskuterar verksamheten under åren 1933–1945, om synagogans roll för att sprida kunskap om förföljelserna mot Europas judar, om insamlingar till flyktingar och nödlidande, men även om nazistiska angrepp på synagogan.

Några artiklar behandlar synagogan som estetisk upplevelse, i relation till strömningar i tiden. Så diskuterar Fredrik Bedoire synagogans arkitektur, såväl invändigt som utvändigt, estetiskt som funktionellt. Musiken och musiker i synagogan, gradvisa reformer av liturgin, olika musikaliska traditioner och konstmusikens plats i synagogan analyseras av musikforskaren Anders Hammarlund och kantorn Maynard Gerber.

Historikern Maja Hultman diskuterar synagogans placering i relation till var judar bodde i staden, och pekar på att det ingalunda var närhet som avgjorde till vilken synagoga man gick. Temat med hur olika inriktningar inom judendomen, även de helt sekulära, ryms inom "det judiska Stockholm" diskuteras även av socialantropologen Lars Dencik. Dencik noterar också att man i judiska sammanhang mycket väl kan "ha en religion" utan att egentligen ha några andliga intressen, medan det för icke-judiska svenskar ofta är det motsatta som gäller: andliga intressen men utan definitiv religionstillhörighet. Olika uppfattningar om "det judiska" och synagogans plats och funktion i relation till detta diskuterar även Marc Harris som lett ett arbete för att ta fram ett förslag för en ny vision för synagogan. Ytterligare ett perspektiv på den bredd

som rymts i synagogan får vi i bibliotekschefen Malin Norrbys artikel om Judiska biblioteket, om hur samlingarna växt fram genom donationer från andra judiska bibliotek, hur olika rabbiner påverkat samlingarnas inriktning, men också hur judiska biblioteket kan sättas i samband med de svenska folkbibliotekens historia, samtidigt som det även är ett forskningsbibliotek.

Slutligen finns en större grupp artiklar som behandlar rabbiner och kantorer som tjänstgjort i kyrkan. Carl Henrik Carlsson har gjort en översikt med korta presentationer av alla kantorer och rabbiner som har tjänstgjort sedan 1870. Eva Ekselius diskuterar hur synagogans tidiga rabbiner Ludwig Lewysohn, Gottlieb Klein och Markus Ehrenpreis genomförde förändringar och därmed anknöt till större internationella strömningar och förändringar i den judiska världen, såväl som till sina egna övertygelser. Marcus Ehrenpreis behandlas också på ett mer djupgående sätt genom artikeln av journalisten Göran Rosenberg. I en personligt skildrad historia berättar förre överrabbinen Morton Narrow om sina 33 år som rabbin i Stockholm. I artikeln "från rebbetsin till rabbin" skildrar slutligen nuvarande rabbinen Ute Steyer hur kvinnor i olika tider har fyllt viktiga funktioner och utövat ledarskap i synagogor.

Bredden är både en rikedom och ett problem. Det är svårt att se framför sig EN tilltänkt läsekrets för alla de olika bidragen. Snarare verkar de olika artiklarna vara riktade till olika typer av läsare. Vissa författare förklarar inomjudiska begrepp som minjan, bima, kaddish etc, andra förutsätter att dessa ska vara bekanta. Kanske är det också tänkt att boken ska användas som en Aladdinask av kunskap: vissa läsare vill ha gräddnougat medan andra föredrar nötryffel. Själv tillhör jag de läsare som har stor behållning av alla artiklarna men ändå sitter och längtar efter

den saknade trillingnöten och hade önskat mig mer om den religiösa verksamheten i synagogan, t ex om processen mot inklusiva gudstjänster, samkönade vigslar etc. Kanske också något om synagogans viktiga funktion för att sprida kunskap om judendomen framför allt genom de många besökare som årligen kommer på studiebesök.

Samtidigt blir boken ett ovärderligt referensverk för alla som på ett eller annat sätt är intresserade av judiska församlingen i Stockholm, inte minst genom att de viktiga personer som diskuteras knyts till strömningar i sin samtid och därmed inte bara blir personporträtt utan att dessa porträtt knyter dem till bredare strukturer. En mikrohistoria om Marcus Ehrenpreis väg från Lemberg i Galizien, om hans mångspråkighet: jiddisch, hebreiska, tyska, polskt, kroatiska, bulgariska, ladino och svenska, blir således extra intressant eftersom den knyts till mer övergripande mönster i hans tids judiska bildningsideal, till den framväxande reformjudendomen, till sionismen, i Sverige och internationellt. Så knyts effektivt historien om livet i Stockholms stora synagoga samman med det liv som försiggår utanför dess väggar. ■

LENA ROOS

Professor, religionsvetenskap
Södertörns högskola